

Podaří se vytvořit ERA?

Nový cíl Evropské unie – vytvoření Společného evropského výzkumného prostoru (European Research Area – ERA)

Významná podpora záměru ERA se uskutečnila během konference Evropské komise (EK) konané ve dnech 11.–13. listopadu 2002 v Bruselu a věnované oficiálnímu zahájení 6. rámcového programu Evropské unie (EU) pro výzkum a rozvoj. Této významné akce se zúčastnilo cca 8500 zástupců 65 států světa, ze všech pěti světadílů. Z tohoto pohledu jde o největší konferenci tohoto typu, která kdy byla EK uspořádána.

Úvod

Je všeobecně známo, že členské státy EU přes značné úsilí a určité pozitivní výsledky nedosahují předpokládaných cílů zvláště v oblasti výzkumu a vývoje špičkových technologií. Ve srovnání s USA a Japonskem Evropa zaostává. Tento rozdíl se neustále prohlubuje. Zároveň dochází též ke změnám v pojetí společnosti jako znalostní společnosti, s čímž těsně souvisí i znalostní ekonomie. Informace se stále více stávají obchodovatelným zbožím a lze předpokládat, že obchod s informacemi postupně zastíní obchod s materiálním zbožím a odsune jej do pozadí.

Návaznost na globalizační procesy vede tvůrce evropských rámcových programů výzkumu a technologického vývoje ke snaze vytvořit pokud možno optimální evropský výzkumný prostor. Je zapotřebí prohloubit možnosti spolupráce, kooperace, zvýraznit vzájemné přístupové cesty v oblasti výzkumu. A tak se počítá, že v rámci 6. rámcového programu (dále RP) se soustředí snaha dosáhnout co nejvýraznější koncentrace potřeb-

ných výzkumných kapacit. Právě tyto kapacity jsou podmínkou pozitivního řešení vědeckých problémů. Cílem veškerého úsilí bude vytvoření Společného evropského výzkumného prostoru – ERA.¹⁾ S touto myšlenkou přišel v nedávné době pracovník EK – komisař Philippe Busquin (viz jeho slova na jednání Evropské rady v Barceloně: “Zvýšení investic do oblasti vědy a technologie představuje klíč k budoucnosti Evropy”). Ostatně i na březnovém summitu EU v Barceloně zazněly hlasy ze strany politiků, např. premiéra Velké Británie T. Blaira, o nutnosti zvýšit výdaje členských států EU na vědu a výzkum do roku 2010 na 3 % zisku z daně z přidané hodnoty.

Dostáváme se tak k základní otázce související s dosavadními výsledky evropského výzkumu a jeho dalším vývojem a směřováním. Je současný vědecký výzkum v rámci Evropy rentabilní a přináší výsledky, které jsou v souladu s vynaloženými náklady, časem i úsilím organizátorů i samotných investigativních vědců? A v čem spočívá tento stav? Mnohé analýzy situace evropské vědy svědčí o faktu, že evropský vědecký výzkum v nedávné minulosti i v současnosti je např. po stránce kapacity roztržštěný, není optimálně sjednocován, a tudíž i využíván. Je také nutné koncentrovat úsilí a vytvořit potřebnou výchozí základnu pro řešení klíčových vědeckých problémů. Je však nutné si uvědomit, že samotná EU roku 2001 se skládá z patnácti členských států, jejichž vědecká platforma je značně rozdílná. K tomu je nutné připočítat i další státy ucházející se o členství.

Značný význam hraje též vhodné a účelné zapojení přidružených států EU do optimálního vědeckého výzkumu, ať již v rámci jednotlivých projektů, nebo z hlediska komplexnějšího přístupu vytváření vědeckých center “magmatických krbů” přinášejících výsledky v podobě explozí – nových objevů, řešení významných otázek, aplikace vědeckého výzkumu do praxe.

Důležitým krokem k vytváření předpokladů pro vznik ERA se stala již zmíněná listopadová konference Evropské komise uspořádaná v Bruselu. Na tomto významném jednání zazněly názory a myšlenky předních představitelů Evropské unie: např. komisaře EK pro vědu a výzkum Philippe Busquina, francouzské ministryně pro vědecký výzkum Claudie Haigeneré, zástupce generálního ředitelství Evropské komise pro kandidátské země Hugh Richardsona a Helgy Nowotné, vedoucí představitelky EURAB. Rovněž byl přítomen belgický ministr pro vědu a výzkum Charles Picqué a mnoho dalších osobností.

Ve vystoupení jednotlivých představitelů zazněla spokojenost s průběhem i jednáním konference a její hodnocení jako významného kroku k vytváření Společného evropského výzkumného prostoru. O tom svědčí i slova komisaře P. Busquina: “Jsem přesvědčen, že tato konference splnila svůj cíl a stala se prvním účelově zaměřeným krokem k vytváření ERA, otevřela cestu k inovaci která bude mít zázemí v multidisciplinární síti univerzit, výzkumných institucí a společností” (volný překlad).

Zmínil se též, že se podařilo uskutečnit potřebnou transformaci účastníků konference v opravdové společenství prezentující potřeby ERA a vytvořit potřebné flexibilní cesty k jejímu úspěšnému ustanovení. Aktivita

účastníků, především diskusní kontakty přítomných odborníků z oblasti vědy i technologie, byla bohatá na nápady a možnosti řešení.

Aktivity EU v oblasti výzkumu

Snaha o vytvoření ERA těsně souvisí s dalším rozvojem EU. Podnět komisaře EK P. Busquina našel odezvu u vedoucích činitelů EU. Svědčí o tom i několik vystoupení předsedy EK Romana Prodiho z let 2001 a 2002 – např. z 27. června 2001 v Bruselu. Prodi mimo jiné prohlásil: “Budování ERA znamená, že se stane podnětem k vytvoření nové renesanční éry v Evropě a pomůže vzniku výcvikového a vyučovacího centra vynikající úrovně”. Podle jeho názoru vzroste počet výzkumných institucí jak v oblasti akademických složek (evropských univerzit), tak i v průmyslové sféře jak v EU, tak i v současných kandidátských státech. V Bruselu se u kulatého stolu jednalo o bariérách pro výzkumné kapacity ve vybraných klíčových problémech, o dalším vytváření vztahů mezi členskými a přidruženými státy a o možnostech rozšíření vzájemné spolupráce. Prodi zhodnotil význam výzkumu pro budoucnost Evropy: nové vědecké poznání nachází hlavní zdroj pro své rozšíření a zkvalitnění právě v samotném výzkumu, jeho organizaci a strategii.

Vytvoření kapacitně, ovšem především funkčně silného a mobilního společného evropského výzkumného prostoru je potřebné, nutné a pravděpodobně i přínosné. Návrh P. Busquina, přednesený 21. února 2001 pod názvem “Víceletý rámcový program pro výzkum, technologický rozvoj a demonstrační aktivity v letech 2002–2006”, jehož cílem je přispět k vytvoření Evropského výzkumného prostoru, představuje první významný krok směřující ke změnám v oblasti evropského výzkumu. Záleží však na tom, zda vynaložené ekonomické prostředky budou vhodně využity. Samotní představitelé Evropské unie (viz již zmíněný projev předsedy EU Romano Prodiho 27. 6. 2001 v Bruselu) totiž připouštějí, že jedním z klíčových negativních bodů současného evropského aparátu jsou především byrokracie a neúměrné finanční náklady potřebné na jeho funkčnost.

Obdobně reaguje i komisař Philippe Busquin, který zdůrazňuje fakt, že hlavní překážkou mobility výzkumu je skutečnost – a ironicky na ni klade důraz –, že badatelé pocházející z členských států EU mají často daleko nesnadnější a složitější situaci prosadit se v rámci vědecké aktivity EU než vědečtí pracovníci a iniciativy přicházející ze států mimo EU. Komisař Busquin věnoval též pozornost druhé straně rovnice v podobě přetrvávajícího protekcionismu, který panuje na mnoha evropských univerzitách. Právě tyto univerzitní instituce do jisté míry blokují přijímání výzkumných pracovníků na uvolněná vědecká místa, protože nepřijímají mladé vědce, kteří nejsou jejich absolventy. Busquin požaduje, aby byla vytvořena internetová databáze (portál) obsahující informace o všech vědeckých místech v EU, na které je vyhlašováno konkurzní řízení.

Zajímavé názory některých řečníků z jednání u kulatého stolu konaného v červnu 2001 v Bruselu svědčí o pozornosti věnované aktuálnímu stavu vědecké mobility EU. Mimo již zmíněných bariér – byrokracie, finančních problémů, ale žel i právních předpisů – upozornili disku-

tující na významný aspekt, který je nutno brát v úvahu pro zvýšení výzkumné mobility – a to lidský faktor. Zástupce Velké Británie upozornil na analogii typickou pro oblast vědeckého výzkumu ve Velké Británii – angličtí vědečtí pracovníci totiž neradi vyjíždějí na stáže, případně dlouhodobé odborné pobyty v zahraničí. Uvedl též překvapivý příklad: mladí angličtí vědci nemají zájem o výzkumné pobyty v Japonsku, přestože finanční podmínky pro tuto aktivitu jsou atraktivní. Na základě svých osobních zkušeností anglický zástupce navrhl, aby byla v případě společných výzkumných projektů usnadněna mobilita výzkumu. S tím pochopitelně souvisí i vytváření vhodných podmínek pro osobní a především rodinný život mladých vědců pobývajících v zahraničí. Některými účastníky byla diskutována problematika “Brain Drain” (vývozu mozků), týkající se zpětného vyplácení stipendií vědeckým pracovníkům přicházejícím ze zahraničí.

Velmi důležitou součástí návrhů na reorganizaci evropského výzkumu je nutnost, aby národní a evropský výzkum byly ve vzájemné návaznosti a propojení. EK proto musí podpořit a sjednotit společné zdroje výzkumu.

Všechny uvedené informace svědčí o tom, že EK věnuje problematice mobility evropského vědeckého výzkumu značnou pozornost a snaží se vytvářet vhodné podmínky pro realizaci budoucího cíle: vytvoření ERA.

“Politika vědeckého výzkumu je katalyzátorem pro jeho budoucí vývoj”. Jde o citaci věty komisaře Busquina z 6. července 2001. Tato slova nejlépe vystihují to, že vědecký výzkum EU musí projít určitou přestavbou vycházející z kvalitní analýzy jeho současného stavu.

Podpora evropského výzkumu

Evropský výzkum, evropská výzkumná politika a implementace evropských výzkumných programů jsou právně zakotveny a politicky vyplývají z Amsterodamské smlouvy, v níž je věnována samostatná kapitola výzkumu a technologickému rozvoji (Research and Technological Development – RTD), který je podmínkou optimálního fungování průmyslových států Evropské unie. Zjednodušeně je možné uvést, že zlepšení individuální i společenské úrovně života obyvatel je podmíněno kvalitou RTD.

Za desítky let existence tzv. rámcových programů EU (dříve Evropských společenství) pro výzkum a technologický rozvoj si evropské členské země zvykly, že mají možnost ucházet se o finanční podporu vědecké činnosti z peněz EU. Přestože již skončil 5. rámcový program a během období, kdy byly plněny pracovní programy jednotlivých tematických a horizontálních projektů a řešeny významné vědecké výzkumné projekty, jejichž výsledky přinesly zajímavé a ceněné novinky v oblasti informačních technologií, technických, přírodních věd a dalších, rozhodla se EU změnit dosavadní strategii evropského výzkumu.

6. rámcový program (Sixth Framework Programme)

EU prostřednictvím pověřeného orgánu, jímž je Evropská komise (EK), vynakládá na výzkum obrovské finanční částky. Jen rozpočet 5. rámcového programu EU pro výzkum a technologický vývoj (1998–2002)

představoval 14 960 mil. eur. Pro 6. rámcový program EU bude částka ještě zvýšena na 16 270 mil. eur.

EK věnovala přípravě 6. rámcového programu EU značnou pozornost. Proto již v únoru 2001 předložila návrh na další rámcový program EU, jehož cílem je přispět k vytvoření ERA. Tento návrh prošel postupně dalšími fázemi zpracování a projednávání v rámci příslušných orgánů EU. V krátkosti jen přehled: v březnu 2002 se EK obrátila na výzkumníky a technology, aby vyjádřili zájem o účast na 6. RP prostřednictvím tzv. Expressions of Interest (EoI). Reakce byla nečekaná: přihlásilo se přes 15 000 návrhů. Evropský parlament (EP) pak na svém jednání v dubnu 2002 uskutečnil 2. čtení návrhu programu (EP projednával 173 pozměňovacích návrhů) a již 15. května došlo ke schválení usnesení Rady Evropské unie o 6. RP EU pro období 2002–2006. Výsledky – stanovení rozpočtu a zásad pro další rámcový program – byly kompromisem, protože některé členské státy měly výhrady k navrhovaným rozpočtům i ke ztvárnění programu 6. RTD. A tak musela nastoupit diplomacie a vyjednávání. Nakonec se podařilo na jednání EP dne 27. července 2002 schválit navrhovaný program, který by respektoval potřebu a nutnost vytváření ERA. Oficiálně bylo toto usnesení zveřejněno 29. 8. 2002 v Official Journal of the European Communities.

Významnou součástí vstupu 6. rámcového programu EU do aktivní fáze se stala Mezinárodní konference, která jej během třídního jednání 11.–13. listopadu 2002 v Bruselu otevřela. První výzvy k předkládání projektů budou zveřejňovány od druhé poloviny prosince 2002 a začátkem roku 2003.

Cílem 6. RP je především integrovat výzkum ve vybraných tematických prioritách, ve kterých by Evropa měla dosáhnout vysoké přidané hodnoty. K tomu je zapotřebí:

- silnější spojení národních, regionálních a dalších evropských aktivit
- zajištění vysoké efektivity výzkumných aktivit
- umožnění stabilizace (strukturace) výzkumu, která v něm zajistí Evropě významnou pozici, rozvoj lidských zdrojů a mezinárodní spolupráce ve vědě a výzkumu.

Významným prvkem a nástrojem se stanou integrované projekty a sítě excelence.

Struktura 6. RP EU

Tento program je tvořen třemi hlavními oblastmi:

- 1) integrace výzkumu
- 2) strukturování Společného evropského výzkumného prostoru (ERA)
- 3) posílení základů ERA

Jednotlivé programové oblasti jsou dále rozděleny:

- 1 Integrace výzkumu (tvoří ji sedm složek; uvádím jen vybrané z nich)
 - 1.1 Tematické priority
 - 1.1.1 Genomika a biochemie pro zdraví
 - 1.1.2 Technologie informační společnosti (jde o oblast, v níž by měly knihovny příležitost se uplatnit)
 - 1.1.6 Trvale udržitelný rozvoj
 - 1.1.7 Občané a vládnutí ve znalostní společnosti
 - 1.2 Aktivity pokrývající širší oblast výzkumu
 - 1.3 Nejaderné aktivity

- 2 Strukturování ERA (má čtyři základní části)
 - 2.2.1 Výzkum a inovace
 - 2.2.2 Lidské zdroje a mobilita
 - 2.2.3 Výzkumné infrastruktury
 - 2.2.4 Věda a společnost
- 3 Posilování základů ERA
 - 3.1.1 Podpora koordinace výzkumných aktivit
 - 3.3.2 Podpora provázaného rozvoje politiky

Finanční rozpočet 6. RP

Rozpočet 6. rámcového programu (2002-2006) představuje 16 270 milionů eur.

I. Zaměření a integrace výzkumu	13 285 milionů eur
II. Strukturování ERA	2 655 milionů eur
III. Posilování základů ERA	330 milionů eur
Rozpočet programu Euroatom	1 230 milionů eur

Novinky v evropských výzkumných projektech

Podstatně se mění forma postupu při přijímání projektů: vytvářejí se nové pomocné nástroje pro sjednocení evropského výzkumu – jde o tzv. síť excelence a integrované projekty. Z předchozích období bude zachován způsob předkládání jednotlivých projektů na základě výzev k předkládání projektů (calls for proposals). Hlavním záměrem projektu "Síť excelence" bude vzájemně propojit špičková evropská pracoviště a dosáhnout tak potřebné kapacity pro řešení naléhavých výzkumných problémů. Bude též vytvořena nová složka, tzv. vědecká rada, která bude mít za úkol monitorovat činnost sítě. Ta bude mít značné pravomoci, ve zdůvodněných případech může podat návrh na změny programu sítě, případně na jeho úpravy. Hodnocení rady bude předáváno EK.

Ještě je nutno zmínit se o integrovaných projektech.

Integrované projekty – Integrated Projects (IP)

Hlavním cílem integrovaných projektů a jejich tematickým zaměřením bude posílení a zvýraznění evropské konkurenční schopnosti v rámci světa – vůči USA a Japonsku. A to prostřednictvím aktivizace již existujících evropských zdrojů v oblasti výzkumu a vývoje. Jedním z nejdůležitějších hledisek je nutnost stanovit celkovou koncepci těchto projektů. Ať již jde o výsledky, vzniklé produkty, rovněž i procesy a služby.

Současný systém využívající výzev k předkládání projektů zveřejňovaných Evropskou komisí zůstane zachován i u integrovaných projektů. Počítá se však, že tento postup bude dvoustupňový. EK pro účel zabezpečení vhodné strategie průběhu řešení těchto projektů připravila renovaci jejich monitoringu. Všechny integrované projekty budou podléhat speciálně stanovenému orgánu pro řízení projektů a jejich hodnocení, kterým bude Rada integrovaných projektů. Rada bude monitorovat průběh řešení a hodnotit implementaci plánu formou

roční zprávy. Řešitelské konsorcium bude jednou za rok podávat věcnou a finanční zprávu EK jako dosud.

Shrnutí

Snaha o vytvoření ERA vyplývá z potřeb současnosti. Jde o moderní přístup k využití výzkumných kapacit zemí Evropské unie. Dojde k reformě výzkumu založené na pozměněné struktuře i nově pojatém přístupu k základním otázkám vědeckého poznání a následně k dosažení výrazných výsledků. České subjekty se mohou již od počátečních aktivit podílet na vytváření Evropského výzkumného prostoru obdobným způsobem jako se účastnily 5. rámcového programu.

V této souvislosti je připravována konference věnovaná oficiálnímu otevření 6. RP EU (2002–2006) v České republice. Tato konference je plánována na 20. ledna 2003 a uskuteční se v Praze (v Národním domě na Vinohradech).

Knihovny v ČR a 6. RP EU

Dopad těchto snah v oblasti výzkumu se promítne i do oblasti kultury a knihovnictví. Bude tedy nutné hledat vhodné cesty a přístupy pro využití nabízených možností 6. rámcového programu výzkumu, především v oblasti 1.1.2 Technologie informační společnosti.

ČR předložila na základě výzvy EK návrh akčního plánu své účasti v 6. RP. Na jeho základě vznikne Rada pro rámcové programy a Evropský výzkumný prostor a dojde k vytvoření fondu podpory pro výzkumná konsorcia, která budou usilovat o účast v projektech s velkým finančním objemem. Pro určité vybrané obory bude vytvořen potřebný vnitrostátní grantový systém. To by mělo usnadnit možnost zapojení ČR a českých subjektů do evropských výzkumných programů v letech 2002–2006.

Informačním zdrojem o postupné realizaci 6. rámcového programu EU je časopis CORDIS-focus (nebo jeho internetová podoba: www.cordis.lu). Další informace se jistě objeví na internetových stránkách národního kontaktního bodu pro výzkum EU v České republice FEMIRC, i na dalším informačním zdroji pro ČR Idea-list.

Dá se předpokládat, že názory na vytvoření Evropského výzkumného prostoru ERA se ještě budou měnit, tříbit a rozhodně bude probíhat průběžná, velmi aktivní diskuse zaměřená na jednotlivé klíčové body této bezsporně významné, důležité, ale i citlivé aktivity Evropské unie.

Vincenc Streit

Poznámka:

- 1) Problematika Společného evropského prostoru byla otevřena již roku 1974 R. Darhendorfem, pod značkou ERA. Ovšem tehdy se tato snaha neuplatnila.

Literatura a prameny:

PRODI, R. Mobilität der Forscher kann nur Europäischen Renaissance beitragen. *CORDIS-focus*, 16. Juli 2001, Nr. 177, s. 1-2.

ECHO : Informační bulletin pro výzkum, transfer technologií a inovace.

2001, č.17/květen, s. 1; 2001, č. 18/červen.

ALBRECHT, V., ČEJKOVÁ, J., GRÍEGELOVÁ, J., HANUŠKOVÁ, E., HILLEROVÁ E. *5. rámcový program EU pro výzkum a technologický vývoj 1998-2002. Příručka pro navrhovatele projektů.* [Praha] : Technologické centrum AV ČR, [2000]. 143 s.

Kommission stellt Pläne vor, wie sie das Ziel von 3% Fand E – Ausgaben erreichen will. *CORDIS-focus*, 2002, 23. Sep-tember, Nr. 205, s. 1.

MORRON, Meyr W.: The European Union's Information Society Technology Program in FP6. Standard Version 0.83. *Dostupný na: <http://www.ideal-ist.cz>* [cit. 11. 12. 2002]

RP6-Startprogramm II. Blick in die Zukunft auf der Abschlussitzung der RP6 – Einführungsveranstaltung. *Cordis-focus*, 2002, 2. Dezember, Nr. 210, s. 4.

www.cordis.lu/fp6/home.htm

<http://www.cordis.lu/news/de>

http://europa.eu.int/comm/research/index_eu

